

**Anotace příspěvků 11. specializované konference
stavebněhistorického průzkumu „Opevnění“
Žacléř, 12. – 15. června 2012**

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE
V JOSEFOVĚ

Předseda konference: Ing. Jiří Slavík

Sekce opevnění středověkých a raně novověkých sídel

Předsedající: doc. Ing. Michael Rykl, Ph.D.

JUDr. Jiří Varhaník, Orlík nad Vltavou

Předpolí středověké fortifikace a možnosti jeho obrany

Příspěvek se zabývá otázkami podoby předpolí středověkých fortifikací a hodnotí praktické možnosti jeho obrany jak mechanickými, tak palnými zbraněmi.

Doc. Ing. Michael Rykl, Ph.D., FA ČVUT v Praze

K různým formám výhledu do okolí

Několik příkladů z výsledků průzkumů drobných feudálních sídel k zamyšlení nad úlohou výhledu. Škála jeho určení se jeví být spojitá: od prosté kontroly dění v okolí k výhledu reprezentativnímu a naopak k výhledu v ohrožení jako součásti obrany na opačné straně spektra. K různému smyslu výhledu mohou sloužit různá okna, ale někdy i totéž okno či okna, a to podle okolností. Opačnou "stranou téže mince" je pak fenomén "být viděn", jako součást symboliky sídla. Tomuto tématu se příspěvek věnuje jen okrajově.

PhDr. Kamil Podroužek, Ph.D., NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem – Mgr. Ivan Peřina, NPÚ ÚOP v Liberci
Opevnění Klamorny - mýty a skutečnost

Jedná se o popření pravěkého, laténského a středověkého opevnění ostrožny ve skalním komplexu vrchu Mužský u Mnichova Hradiště.

Doc. Ing. PhDr. Miroslav Plaček, FF Masarykovy Univerzity Brno

Opevnění k ochraně širší populace ve středověku

U opevněných lokalit obvykle převládala některá z funkcí, pro něž byly určeny. Útočištné využití omezovala velikost volných ploch (k umístění lidí) a postoj majitelů (provozovatelů). Proto sídla elit byla tak využívána méně než hrazená sídliště a v pravěku i raném středověku, splývala funkce refugiální se sídlištní dosti často. V halštatu se vznikem sídel již projevila existence privilegovaných vrstev. Smíšené funkce měla nastupující slovanská centra správy a u pomezích lokalit patřilo refugiální využití k důležitějším (Křenov-Mařín, Kuklov). Časem fortifikacemi disponovali panovník, církev, nobilita ale i korporace (svobodné obce). K ryzím refugiím dospěla středovýchodní Evropa ve 13. stol. hlavně tam, kde hrozily střety a nájezdy. Souběžné funkce měly některé župní hrady na Slovensku a ryzím útočištěm byl Lapis refugii.

Početně převažovala refugia korporálního původu. V Sedmihradsku svobodné komunity stavěly fortifikace kostelů a též přizpůsobovaly zeměpanské hrady na tzv. Bauernburgen. Nejstarší hrazení kostela pochází z pol. 13. stol. a umožňovalo úkryt lidí a dobytka. Vlnu opevňování kostelů od 15. do 17. stol. (též v Rakousku a na Slovensku) podpořilo osmanské nebezpečí. Opevněné kostely byly i tam, kde stál hrad nebo v sousedství města (Marbach, Lauffen) a uplatnily se za náboženských válek v jižní Francii. Jako refugia fungovala též tamější města - bastidy a katarům sloužily i četné hrady (Montségur). Velká předhradí našich hradů byla obvykle refugiem pro poddané majitelů, některá sloužila jako vojenské tábory.

Ideální k ochraně obyvatel bylo ohrazení samotné osady, což je běžné u měst, v nichž se často ukrývali venkované z okolí a kostelní hrad se někdy stal citadelou. Hrazeny byly i větší vesnice

s početnějším obyvatelstvem (Francie, Německo), které byly zjištěny také u nás (Dašovice, Koválov, ad.). Jako refugia mj. sloužily i některé fortifikace johanitů na řeckých ostrovech (na Kósu Palaio Pýli a Antimácheia). Význam měly též kláštery s ohrazením rozsáhlých ploch a vydělením konventu a prelatury (Corvey, u nás Žďár/Sáz., Louka). Ochrana prostých lidí před následky bojů však od raného středověku zvolna klesala a budování moderních pevností ji ukončilo.

Maria Legut-Pintal (MA), Wrocław University of Technology

The defence system of Otmuchów castle

The Otmuchów Castle was founded in a place previously occupied by an early medieval stronghold, owned by the bishops of Wrocław since 12-th century. A first stone castle was built there in the second half of 13-th century and its current shape is a result of many repairs, dismantling and reconstructions. Till the mid 15-th century, the castle was a main bishops' seat in their duchy. Later, it lost its importance on account of Nysa becoming the bishops' main seat. Today's remaining of the castle are the eastern wing with a tower and a part of defence circuit. The Otmuchów castle's tower is unique and no analogies were found amongst all other Silesian castles. The closest analogies are in Kraków and Bohemia.

Alina Wilczyńska (MA), Wrocław University of Technology

Koźle Castel as part of the town fortification

Koźle was firstly mentioned in the early Middle Ages. The town was located on a route leading from Great Poland to Cieszyn and further to Moravia. The strategic location of the town probably contributed to the creation of a castle there. It was erected in the first half of the 14-th century and in time became one of the ducal residences of Bytom Piasts dynasty. The first castle was a dwelling tower, but later it was rebuilt and new buildings were added. In the 15-th century the town walls were built and the castle was connected with them.

Mgr. Miloš Buroň, NPÚ ÚOP v Josefově – Mgr. Ivan Peřina, NPÚ ÚOP v Liberci

Dokumentace reliktů středověkého opevnění hradu Žacléř (POSTER)

Hrad Žacléř se v pramenech se poprvé připomíná v roce 1334, jeho založení je však nejspíš o něco starší. Až do poloviny 16. století byl často zastavován, po té jej nechal Kryštof z Gendorfu přestavět na renesanční zámek, po třicetileté válce se stal jezuitskou rezidencí. Dnes je znám spíše jako zámek, v roce 1996 k němu byl zpracován SHP. Ten se však týká zámecké budovy přestavěné z někdejšího hradního paláce (?), staršímu hradu a jeho celkovému dispozičnímu řešení se od doby A. Sedláčka mnoho pozornosti nevěnovalo. V roce 2011 byly geodeticky zaměřeny reliktory hradních zdí a opěrných pilířů v místě označovaném jako parkán. Zaměřené reliktory ukazují, že se nejspíš nejednalo pouze o parkán, nýbrž o jakýsi příhrádek nebo část hradního jádra.

Mgr. Filip Prekop, Západočeská univerzita v Plzni

Archeologický výzkum parkánové hradby tzv. Horního hradu v Bečově nad Teplou v roce 2011

V roce 2011 proběhl záchranný archeologický výzkum v souvislosti s realizací stavby: Stabilizace parkánové hradby na SHaZ Bečov nad Teplou – Vzorová obnova tzv. Horního hradu. Výzkumem došlo k záchraně množství nálezů a situací dokládající čilou aktivitu ve sledovaném prostoru od 15. - 20. století. Především bylo zjištěno, že samotná parkánová hradba byla během svého fungování několikrát upravována a dodatečně zpevňována. Dále se podařilo doložit mocný zánikový horizont z 15. stol. obsahující mimo jiné militaria obránců i oblátek (fragmenty puklých hlavních, nášlapné trny; vystřelený dělový projektil). Vně parkánové hradby byl dále nalezen soubor stříbrných mincí ze 17. stol. Do stejného období je možné zařadit také nález několika prubiřských misek. Chemická analýza ukázala, že sloužily pro zkoušení ryzosti stříbrných rud, těžených v širším okolí hradu. Z 19. století pochází nález zlatého poutního odznaku v prostoru odpadní strže parkánové hradby. V blízkosti parkánové hradby byl také nalezen soubor několika neporušených archivních vín z 19. století, které byly, stejně jako románský relikvíř Svatého Maura, součástí bohatství pánů Beaufortů, kteří pro svou kolaboraci s nacistickým Německem kvapně opouštěli objekt v roce 1945.

Mgr. Filip Prekop – PhDr. Josef Hložek – Mgr. Jan Vladař, NPÚ ÚOP v Lokti
Opevnění hradu Freudenstein v Jáchymově

V roce 2011 realizovalo pracoviště NPÚ v Lokti revizní výzkum porušení kulturní památky Freudenstein v Jáchymově. Nelegální terénní úpravy okolí věže Prachárny odhalily tři různé konstrukce – hradbu, parkánovou hradbu a druhotné boží muka. Výzkum se soustředil na jejich začistištění, vztahu ke kulturním souvrstvím a způsobu jejich založení. Současně došlo k vytvoření podrobného geodetického plánu lokality.

Výzkumem bylo doloženo, že věž, stejně jako pravděpodobně celý objekt hradu, byla založena do důlní výsypky. Výzkum odhalil několik zásadních konstrukčních nedostatků opevnění, které musely značně snižovat obranyschopnost objektu, např. nechráněné prostranství před severní hradbou, neúplný hradní příkop (nedokončený?), subtilnost jižní hradby s primárním zúžením a nesourodým založením. Parkánová hradba se jeví jako dodatečné opevnění, které se funkčně vylučuje se nalezenou střílnou v hlavní hradbě.

Na základě nálezové situace a rozboru analogií objektů se autoři domnívají, že objekt byl realizován spíše jako symbolická rezidence než jako vojensky aktivní objekt, což mohlo přispět k jeho několikanásobnému snadnému podmanění obléhatelů v průběhu neklidného 16. i 17. století v regionu. Výzkum nezachytil žádné výrazné požárové či jiné zánikové situace, což však může být způsobeno relativně malým plošným rozsahem výzkumu.

Ing. arch. Jan Pešta, Nymburk
Fortifikační prvky v prostředí vesnic?

Smyslem diskusního příspěvku je upozornit na dosud neznámý fenomén možnosti existence jednoduchých fortifikací (ať již funkčního vojenského, nebo jen symbolického charakteru) v prostředí venkovské architektury a českých vesnic. Na některých lidových stavbách předbělohorského stáří pozorujeme zřetelné fortifikační prvky (štěrbinové otvory, mířící před vstup). Dalším dosud hlouběji nezkoumaným prvkem je úvaha nad možností existence jednoduchého opevnění celých vesnických souborů. U řady vrcholně středověkých lokací zejména v prostoru severozápadních Čech pozorujeme stopy vnějšího vymezení půdorysu vesnice, které snad mohly souviset s nějakou formou jednoduchého opevnění. Problematika je dosud otevřená a příspěvek má sloužit jako podnět k dalšímu zamyšlení, průzkumům a diskuzi.

Mgr. Aleš Navrátil, Muzeum města Brna
Vývoj parkánového opevnění Špilberku

Téma příspěvku shromažďuje nové poznatky o vývoji parkánového opevnění hradu a pevnosti Špilberk od raně gotického období až po renesanční a barokní přestavby. To vše na základě záchranných archeologických výzkumů probíhajících v letech 2010-2012.

Ing. arch. Petr Chotěbor, Kancelář prezidenta republiky
K parkánovému opevnění Pražského hradu

Parkánové opevnění Pražského hradu, zejména jeho pozdně gotická fáze, bylo v literatuře již několikrát popsáno a zhodnoceno. Některé jeho části jsou za současného stavu obtížně přístupné, u jiných přetrvává neúplná či nepřesná interpretace. Při pokračující konzervaci objektů Pražského hradu se postupně daří získávat některé nové poznatky a ověřit či korigovat dosavadní názory. Přestože příspěvek obsahuje převážně jen dílčí zjištění, klade si za cíl doplnit představy o podobě a datování této významné fortifikace.

Mgr. et Ing. Jan Beránek, NPÚ ÚP

Fortifikace a reprezentace (podoba a vývoj renesančního opevnění a výzdoby zámku v Červené Řečici).

V nynější podobě je zámek výsledkem výrazné renesanční přestavby středověkého hradu, jenž až do počátku husitských válek náležel pražským biskupům/arcibiskupům. Přeměna starého hradu po polovině 16. století na reprezentativní a výstavné šlechtické sídlo byla doprovázena nejenom stylovou proměnou architektonického tvarosloví a výzdoby, ale také užitím moderních fortifikačních prvků, patrně v důsledku dobové pocitovaného nebezpečí souvisejícího s tureckými vpády do Uher a Dolních Rakous. Příspěvek vycházející z průběžných výsledků SHP nastíní stavební vývoj opevnění, nabídne funkční analýzu jeho obranných prvků a v neposlední řadě se pokusí o zasazení celku do kontextu české renesanční architektury.

Ing. Lumír Tejmar, Ministerstvo kultury ČR

„Je možné technickou a výtvarnou strukturu omítek využít při datování opevnění? Jsou gotické omítkové techniky typickým projevem renesančního pevnostního stavitelství?“

Příspěvek odpoví na některé otázky vyvolané poznáním nejstarších omítkových vrstev opevnění zámku v Červené Řečici a naváže na zjištění sdělená v příspěvku „Fortifikace a reprezentace (podoba a vývoj renesančního opevnění a výzdoby zámku v Červené Řečici)“ Jana Beránka.

Není náhodou, že se Památková inspekce v uplynulém roce v průběhu kontroly v Kraji Vysočina zabývala zámkem v Červené Řečici stejně jako Národní památkový ústav jeho stavebně historickým průzkumem. Tento zámek totiž stejně jako zámek v Brtnici náleží mezi nejvíce ohrožené kulturní památky v kraji. Příspěvek uvede analogické příklady obdobných omítek, poukáže na to, že jde o techniku známou z gotiky (a to zdaleka nikoli až pozdní), že se tu však nejedná o pozdně gotickou práci, nýbrž o dílo charakteristické pro reprezentační stavby v Kraji Vysočina z období vyspělé renesance. Toto zjištění umožnilo šťastné propojení poznatků o omítkových technikách s výsledky stavebně historického zkoumání, opřenými zejména o dendrochronologickou analýzu.

Dr. Ing. arch. Artur Kwaśniewski, Politechnika Wroclawska

Obronne (i quasi-obronne) folwarki na Śląsku w okresie wczesnonowożytnym.

Fortyfikowanie zabudowań folwarku to zjawisko, które w badaniach nad *architectura militaris* jest marginalne, ale nabiera znaczenia przy analizie siedzib feudalnych – funkcji użytkowych i ideowych rezydencji i ich otoczenia. Studia nad najbardziej spektakularnymi śląskimi przypadkami takich folwarków (Witostowice, Stolec, Stara Kraśnica, Pielaszkowice) wskazują na ich niepoślednią rolę w programie architektonicznym siedziby. Wprawdzie trudno ocenić skalę tego zjawiska, bo modernizacja zabudowy gospodarczej majątków ziemskich z czasu reform agrarnych gruntownie zatępiły XVI-wieczne rozplanowanie założeń folwarcznych, jednak nawet fragmentaryczne ustalenia prowadzą do, jak się wydaje, miarodajnych ustaleń.

Treścią referatu jest więc:

- zestawienie śląskich folwarków z urządzeniami obronnymi (zachowanymi *in situ* lub znanymi jedynie z dawnej ikonografii), charakterystyka tych umocnień m.in. pod kątem militarnej skuteczności;
- uwarunkowania mogące mieć wpływ na fortyfikowanie folwarków, zarówno te związane z zagrożeniami militarnymi („trwoga turecka”, bunty chłopskie, działania wojny trzydziestoletniej), jak i pozamilitarne (kultywowanie etosu rycerskiego i ziemiańskiego wśród wczesnonowożytnej szlachty),
- próba interpretacji wybranych rozwiązań (inwestor, funkcjonowanie majątku ziemskiego i siedziby, relacja folwark–rezydencja),
- funkcjonowanie quasi-obronnych układów i motywów w założeniach rezydencjonalno-ogrodowo-folwarcznych u schyłku epoki feudalnej.

Referat porusza wątki poruszane już wcześniej przez badaczy architektury śląskiej (w tym: przez autora referatu), ale zarazem stanowi pierwszą próbę całościowego ujęcia problematyki „folwarków obronnych” i zawiera jej autorską interpretację.

PhDr. Michal Patrný, NPÚ ÚP – Mgr. Jindřich Záhorka, NPÚ ÚP

Tvrz Louka u Uherského Ostrohu – otázky stavebního a historického vývoje

Poměrně málo známá, respektive téměř zapomenutá tvrz v obci Louka na Moravsko – Slovenském pomezí, nebyla až doposud v odborné literatuře nijak zpracována, i zmínky o ní jsou poměrně vzácné. Mohutná budova, přestavěná v 18. století na sýpku liechtensteinského hospodářského dvora, přesto vypovídá o své poměrně bohaté historii a stavebním vývoji. Stavebně historický průzkum, zpracovaný autory tohoto příspěvku v létě roku 2011 se pokusil stavební vývoj této málo známé tvrze alespoň částečně poodhalit. Základní stavební etapy jsou zde zřejmě tři – počátek 16. století, přelom 16. a 17. století a polovina 18. století. Vzhledem k tomu, že doposud probádané archivní prameny o tomto objektu nic podstatného neuvádějí, bylo nutno vycházet pouze z podrobné analýzy objektu samotného, opřené o výsledky dendrochronologického průzkumu.

Mgr. Kristýna Kysilková, FA ČVUT v Praze

Pozdně gotické pevnosti - důležité opěrné body portugalské koloniální říše

Na přelomu 15. a 16. století vzniká nová světová koloniální velmoc - Portugalsko. I přes svou nevelkou rozlohu a relativně malý počet obyvatel na vybudování impéria dokázali Portugalci získat území na 3 kontinentech. Podařilo se jim to i díky systému pevností, které v některých lokalitách přežily podstatně déle než jejich zázemí a například sakrální architektura. Příspěvek bude zaměřen na pevnostní opěrné body na cestě z Lisabonu do Indie na počátku 16. století s přihlédnutím k jejich strategické úloze v daném regionu.

Mgr. Milan Sýkora, Ústav archeologické památkové péče SZ Čech Most – Mgr. Miroslav Nový, Univerzita Pardubice

Opevnění komendy, hradu a města Chomutova ve středověku a raném novověku

V letech 2007 až 2008 proběhl na ploše Žižkova náměstí v Chomutově (CV) záchranný archeologický výzkum, který přinesl řadu cenných poznatků vážících se k opevnění bývalé komendy, hradu i samotného historického jádra města. Kombinací metod archeologie a stavební historie byly zkoumány archeologizované situace chomutovské fortifikace z období v rozmezí 1. poloviny 14. století až 16. století.

Sekce opevnění měst a vesnic

Předsedající: PhDr. Vladislav Razím

PhDr. Vladislav Razím, NPÚ ÚOP středních Čech

Stav a potřeby výzkumu středověkých fortifikačních systémů v ČR

Cílem referátu je shrnout současný stav a potřeby výzkumu středověkých fortifikačních systémů, jejich jednotlivých složek a prvků v ČR. Zabývá se dlouhodobými trendy, metodami výzkumu a jejich přínosem či nedostatky, pokouší se o srovnání s výzkumem v zahraničí.

Ing. Bc. Ondřej Hnilica, VUT v Brně

Zastavení se a exkurz nad městským opevněním v Poličce

Zbudování gotického opevnění v poličce reprezentovalo moc a hospodářský rozmach města. V průběhu jeho existence se však účel a určení stavby vyvíjel a měnil. Přestože komplex opevnění není zachován ve své ucelenosti, může demonstrovat do dnešních dní formu tohoto typu městského fortifikačního systému. Po formální analýze dělení a členění hradebního systému v Poličce jsme přistoupili k hlubšímu strukturálnímu přístupu analyzování. Formou stavebnětechnického a částečně i stavebněhistorického průzkumu chceme poukázat na specifika této stavby.

Mgr. Milan Kuchařík, Labrys, o.p.s. – Mgr. Jan Tůma, Regionální muzeum v Náchodě
Opevnění města Náchoda na základě posledních archeologických výzkumů

V roce 2005 provedlo RMN záchranný archeologický výzkum při rekonstrukci teplovodu v Tyršově ulici. Při výzkumu byly zjištěny půdorysy zděných konstrukcí Krajské brány. Prostorově na něj severním směrem přímo navázal výzkum spol. Labrys o.p.s. v r. 2009 a 2010 při přístavbě bývalé občanské záložny - budoucí základní umělecké školy. Při výzkumu byla prozkoumána berma středověké hradby, jedna bašta a proveden řez příkopem městského opevnění.

Ing. Jiří Slavík, NPÚ ÚOP v Josefově
Rondelové fortifikace Pernštejnů

Dělostřelecké rondelové fortifikace ve zděném i zemním provedení realizovali Pernštejnové na svých sídlech na Moravě i v Čechách. Na každém objektu byla tato fortifikace pojednána individuálně, přesto lze určit společné rysy – u zděných používání vnější zídky na vrcholu kontreskarp, u zemních patní zídky se střílnami. Podrobněji budou pojednány fortifikace zámků Pardubice a Tovačov, hradů Kunětická Hora a Potštejn.

Mgr. Milan Kuchařík, Labrys, o.p.s. – MgA. František R. Václavík
Nové poznatky o pozdně gotickém opevnění Horního města v Litomyšli

Záchranný archeologický výzkum při revitalizaci Zámeckého návrší v Litomyšli přinesl nová zjištění k zástavbě a opevnění pozdně gotického Horního města Kostků z Postupic. Byla ověřena existence a průběh mohutné hradby vestavěné do příkopu. Před zánikem příkopu byla k hradbě přizděna barokní cihlová odvodňovací štola. V severojižním směru byl v prostoru před konírnou odkryt další obranný příkop ne zcela jasné datace, který je však paralelní s pozdně gotickým opevněním.

MgA. František R. Václavík, Třebosice
Zelená brána a opevnění města Pardubic

Součástí velkorysých záměrů Viléma z Pernštejna bylo kromě modernizace rezidenčního sídla a jeho opevnění také vybudování nového obranného systému města. Prvotní jednodušší ohrazení města hradbou s dvojicí vstupních bran bylo záhy doplněno o vyspělé zemní opevnění s náročnými rondely. Tento vývoj je reflektován i v prostoru Zelené brány a jejího předbraní, které byly zkoumány v rámci stavebněhistorického průzkumu.

Ing. arch Dana Novotná, Ph.D., NPÚ ÚOP v Brně – PhDr. Michaela Kokojanová
27. únor 1495 – počátek stavby prostějovských hradeb

Podrobnosti o způsobu výběru dne vhodného pro založení hradby okolo města Prostějova, jejímž stavitelem byl Vratislav z Pernštejna, které se podařilo ověřit díky výpočtům a zkušenostem Ing. Petra Rastokina.

Mgr. Daniel Zádrapa, Magistrát města Prostějova
Osudy prostějovského městského opevnění

Příspěvek se zabývá dějinami prostějovské městské fortifikace od jejích počátků do dneška na pozadí složitých osudů města. Na základě nemnoha dochovaných dobových zpráv a dalších historických dokladů se snaží ilustrovat význam opevnění pro město v různých historických etapách i jeho pozdější vývoj.

PhDr. Martin Ebel, PhD., Národní technické muzeum – Mgr. Eliška Nová, Univerzita Pardubice
Soumrak městských fortifikací po třicetileté válce

- a) doznívání funkce městských fortifikací
- b) likvidace městských fortifikací

Příspěvek shrnuje poznatky archivních rešerší k městským fortifikacím v celkem 14 městech (Čáslav, Český Brod, Chomutov, Kutná Hora, Litoměřice, Louny, Pardubice, Stříbro, Tachov, Ústí nad Labem, Velvary, Vimperk, Vodňany, Žatec), které prováděli Luboš Lancinger, Eliška Nová a

Martin Ebel, s důrazem na období po třicetileté válce (život a bydlení v městské bráně, kolem ní a ve věžích opevnění, dále chátrání, narušování a opravy opevnění, likvidace městských bran a hradeb, nové využití uvolněného prostoru).

Mgr. Jiří Unger, Archeologický ústav AV ČR – Mgr. Ivan Peřina, NPÚ ÚOP v Liberci

Archeologický výzkum Pražské brány ve Slaném

Při záchranném archeologickém výzkumu v ulici Vinařického během stavby kanalizace v sousedství kostela sv. Gotharda byly odkryty základy brány, barbakán s kasematy a goticko renesanční most. Tyto stavby byly doposud známy pouze z ikonografických pramenů, především z veduty J. Villenberga. Příspěvek shrnuje výsledky spolupráce archeologie a stavební historie.

Sekce prameny, plány, mapy

Předsedající: Mgr. Eva Chodějovská

Mgr. Eva Chodějovská, Historický ústav AV ČR

Textové součásti I. vojenského mapování Čech a jejich ediční zpracování

Mezi nejzásadnější prameny pro poznání krajiny střední Evropy druhé poloviny 18. století patří I. vojenské mapování; a to jak jeho poměrně hojně využívaná část mapová, tak dosti opomíjené části textové.

Od roku 1763 bylo postupně ve středním měřítku mapováno území celé Habsburské monarchie. Výsledkem několik desetiletí probíhajících prací byly nejenom mapové operáty, ale také písemný materiál (rejstříky, sumáře apod.) – především popisy území. Tyto hutné texty, které pro Čechy čítají přibližně 11 500 stran textu rozdělených do devatenácti svazků (*Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhme*), odpovídají jednotlivým sekcím mapy a významně ji obsahově doplňují. Jak sekce mapy, tak popisy krajiny se dochovaly pro území Čech ze dvou období: severní část území byla v letech 1780–1783 přemapována a původní sekce a popisy ze šedesátých let zanikly.

Díky studiu dokumentů uchovávaných v rámci fondu I. vojenského mapování v Rakouském státním archivu ve Vídni se v nedávné době rozšířily poznatky o I. vojenském mapování, které bylo dosud vnímáno primárně jako kartografický dokument. Postupně začínají být využívány ke studiu krajiny i sídel topografické popisy. Další písemný materiál např. umožňuje u „severočeských sekcí“ určit autory a především přesný rok, kdy byla oblast zachycena.

Příspěvek představí projekt, v rámci něhož jsou od roku 2010 pod vedením autorky tohoto příspěvku na Filozofické fakultě UK v Praze v semináři na Katedře pomocných věd historických a archivního studia zmíněné topografické popisy území Čech edičně zpracovávány a analyzovány. Zpracované sekce jsou v německém originálu (po ediční úpravě) i českém překladu postupně prezentovány na webovém portálu Laboratoře geoinformatiky UJEP: <http://oldmaps.geolab.cz>, kde doplňují v aplikaci ZoomiFy publikované sekce základní mapy I. vojenského mapování v měřítku 1: 28 800. Portál prochází v souvislosti s publikováním textů zásadní proměnou, kdy je ve spolupráci s Katedrou mapování Fakulty stavební ČVUT v Praze plánováno doplnění souvislé mapy vytvořené spojením jednotlivých sekcí.

Mgr. Zdeněk Munzar, DiS., Vojenský historický ústav Praha

Představení mapového fondu a fortifikační literatury ve sbírkách Knihovny VHÚ Praha

Příspěvek seznámí posluchače s dosud badatelsky málo využívaným mapovým fondem Knihovny Vojenského historického ústavu Praha – Referátu historických fondů. Jedná se sbírku cca 15.000 map a plánů jak jednotlivých, tak zařazených do souborů. Chronologicky je skladba fondu rozprostřena od 16. po 21. století a obsahuje kromě běžné vojenské speciální a generální mapy mladší produkce, i rukopisné unikáty ze starších dob. Z hlediska fortifikační tematiky jde v mnoha případech o unikátní prameny, jedním příkladem za všechny je např. soubor rukopisných plánů doplněných opisy částí stavební dokumentace pevnosti Slavonický Brod, datovaný rokem 1723.

Druhá část příspěvku poskytne vhled do fortifikační literatury obsažené ve fondech Knihovny Vojenského historického ústavu Praha – Referátu historických fondů. Téma pevností a jejich stavby patří ve vojensko-historické literatuře mezi velmi populární a často zpracovávané. A proto je tato problematika hojně zastoupena ve sbírkách Referátu historických fondů. Fortifikační tematiku nalezneme nejen v malém fondu rukopisů, ale i mezi nejnovější vojensko-historickou knižní produkcí. Významné procento této problematiky tvoří ve sbírce starých tisků, kde lze nalézt rovněž díla „klasiků“, jakými byli např. Albrecht Dürer či Sébastien Le Prestre markýz de Vauban. Závěrem se posluchači dozvědí, jakým způsobem lze fondy Knihovny Vojenského historického ústavu Praha – Referátu historických fondů badatelsky využívat a za jakých podmínek jsou tyto sbírky přístupné odborné a laické veřejnosti.

PhDr. Pavel Mertlík, Krajský úřad Královéhradeckého kraje

Stavba pevností v Čechách po sedmileté válce – písemné prameny, jejich zpřístupnění a interpretace

Příspěvek se zabývá relativně krátkým historickým obdobím let 1763 až 1790, kdy se ve vojenských kruzích habsburského dvora rozhodovalo o nové ochraně severních hranic monarchie a následně došlo k výstavbě tří pevností Hradec Králové, Josefov a Terežín. K uvedenému tématu existuje řada písemných pramenů různé proveniencí a dostupnosti. V literatuře od konce 19. století až po současnost jsou různě citovány a interpretovány. Cílem příspěvku je upozornit na některé faktografické nesrovnalosti v této literatuře. Závěr příspěvku pak vyznívá v potřebu více zpřístupnit původní prameny, například sestavit sbírku vybraných pramenů ve formě regestů, případně doplněnou o „čítanku“ vybraných textů nebo jejich pasáží. Vše samozřejmě v digitalizované podobě. Těžko očekávat, že by se takového úkolu ujala některá z institucí. Lze proto uvažovat o metodě volné spolupráce, na které funguje například Wikipedie.

Mgr. Zdeněk Munzar, DiS., Vojenský historický ústav Praha

Výukové rukopisné plány pevností a obléhání z počátku 19. století z knížecího rodu Thurn-Taxisů

Příspěvek se zaměří na prezentaci unikátního souboru rukopisných map a plánů, pocházejících z počátku 19. století, jež vytvořili synové Maxmiliána knížete Thurn-Taxisa, zakladatele české větve tohoto významného rodu. Jedná se kolekci 40 plánů a map, jejichž námětem jsou většinou ideální bastionové pevnosti vrcholně vaubanovského stylu. Vedle ideálních pevností se zde nalézají též konkrétní, i když blíže neurčené pevnosti, a raritu představují plány redut polního opevnění. Druhou, menší, část této sbírky tvoří plány a mapy historických bitev, např. bitva u Lovosic roku 1756, bitva u Lützenu 1632 nebo obléhání Turína 1706. Výjimku tvoří řez hlavní rakouské sedmiliberní pěchotní houfnice.

Soubor je velmi zajímavý také z toho důvodu, že jeho autory byli chlapci ve věku 10-15 let, kteří se touto cestou připravovali na svoji budoucí vojenskou kariéru. Tyto unikátní dokumenty představují studijní „školní“ práce mladých šlechticů a dávají možnost nahlédnout do soukromé vojenské výchovy předních aristokratických rodin.

Druhá část příspěvku představí osobnosti samotných autorů, jejichž životní osudy byly velmi pestré a kteří dosáhli vysokých generálských hodností v několika armádách. K vojsku všech pět mladých mužů nastoupilo ve svých 16 letech a mnozí opouštěli službu až v pokročilém věku. Díky tomu se tito šlechtici účastnili většiny evropských konfliktů prvních dvou třetin 19. století.

Mgr. Eliška Nová, Univerzita Pardubice

„Musí se zachovávat všechny ty bašty, ať to potřebujeme nebo ne?“ aneb památková péče o městské fortifikace v minulosti (POSTER)

Vybrané „perličky“ z dobového tisku a úřední korespondence, týkající se památkové péče o městské fortifikace v 1. třetině 20. století.

Sekce bastionové pevnosti

Předsedající: Ing. Jiří Slavík

Doc. PhDr. Václav Matoušek, CSc., FHS Univerzity Karlovy

Budování polních opevnění v době třicetileté války. Zkušenosti z archeologických výzkumů na území Čech.

Příspěvek shrnuje poznatky z terénního studia pozůstatků polních opevnění na bojištích třicetileté války v Čechách. Zohledňuje výsledky archeologických odkryvů na bojišti u Rozvadova (1621) a u Třebele (1647), dále výsledky podrobných geodetických zaměření pozůstatků polních opevnění na bojištích u Rakovníka (1620), u Tábora (1621) a Kynžvartu (1647), jakož i dokumentaci tzv. Volarské šance z let 1618-20 a reliktů švédského tábora u Staré Boleslavi z let 1639-40. Při interpretaci terénních poznatků využíváme prameny písemné a ikonografické, též metody experimentální archeologie.

Mgr. Peter Grznár, Pamiatkový úrad SR – Mgr. Marek Zelina, Pamiatkový úrad SR

Bastiónové opevnenie kaštiela v Holíči

Príspevok predkladá nové poznatky o málo skúmanom ranobarokovom opevnení holíčskeho kaštiela a to na základe výsledkov architektonicko-historického výskumu realizovaného na severovýchodnom bastióne. Bastiónové opevnenie v Holíči vzniklo pravdepodobne po roku 1663 ako reakcia na tureckú ofenzívu a pád Nových Zámkov. Vzhľadom na to, že nie je známy archívny prameň informujúci nás o výstavbe opevnenia, je nutné v tejto veci realizovať výskumy a k ich výsledkom pristupovať interdisciplinárne. Severovýchodný bastión je tvorený sypanou zhutňovanou zemnou výplňou armovanou z vonkajšej strany kameno-tehlovou eskarpou. Na ploche bastiónu sa dochovala podstatná časť zemnej predprse ako aj väčšina z pôvodne desiatich strielní. Spomínaným výskumom boli v zemnej predprsi na západných čelách severovýchodného ale aj juhovýchodného bastiónu zistené kamenné stavby štvorcového resp. obdĺžnikového pôdorysu interpretované autormi ako prachové veže s najbližšou analógiu napr. v pevnosti Leopoldov. Článok sa ďalej snaží na základe nálezových situácií riešiť problematiku technológie výstavby a zároveň rekonštruovať podobu bastiónu v čase jeho využívania ako pevnostného prvku.

Mgr. Martin Krůl, Muzeum Těšínska

Stavebněhistorický vývoj Jablunkovských šancí

Systém opevnění budovaný na ochranu slezsko-uherské hranice procházel ve svém vývoji několika stavebními fázemi, které byly odrazem soudobého rozvoje fortifikačního stavitelství. Největší pozornost se zaměřovala na centrální bod systému, Velkou šanci v Mostech u Jablunkova. Výstavba a přestavby jednotlivých fortifikací v průběhu existence pevnostního systému od 16. do 19. století jsou cílem tohoto příspěvku.

Mgr. Olga Hájková – Mgr. Jiří Louda, Krkonošské muzeum Vrchlabí

Polní opevnění z Bramborové války na Vrchlabsku dochovaná v terénu, na papíře a v lidové tradici

Příspěvek představuje reálně v terénu dochovaná opevnění – například nově zaměřený barkan u Kunčic nad Labem, dále pak opevnění zachycená na k tomuto účelu dosud nevyužitých podrobných plánech vrchlabského panství vzniklých kolem roku 1780 – například Šance (reduta) Panny Marie Pomocné nad Vrchlabím a všímá si terénních útvarů přisuzovaných lidovou tradicí této válce – například šance na Bieneru, u nichž aktuální archeologický průzkum prokázal zcela jiný novodobý původ (ačkoli se lokalita nachází opravdu v místech, kde polní opevnění měla být).

Jiří Smutný, KVH Pevnost Terezín – Mgr. Jolana Tothová, KVH Pevnost Terezín

Zakládání staveb v pevnosti Terezín

Ojedinele se v rámci předprojektové přípravy rekonstrukcí provádějí i sondy základů objektů opevnění, případně i objektů vnitřní zástavby pevnosti. Zajímavé je například doložení užití dřevěných

konstrukcí k zajištění základů. Podstatnou devizou Terezína je možnost srovnání zjištěných skutečností s archivní dokumentací k výstavbě pevnosti.

Bastionová pevnost na šterkopískách a bažinatém terénu, jaké materiály a postupy byly použity a jak se osvědčily s odstupem více jak 230 let?

PhDr. Olga Mertlíková, Městské muzeum v Jaroměři

Historické zkoušky minových pecí

Příspěvek by měl přispět k objasnění fungování podzemního obranného systému v době, kdy se budoval, a pevnost se dokončovala. První "minové experimenty" byly provedeny v roce 1787 a další na počátku 19. století.

prof. Ing. arch. Jiří Škabrada, CSc., Univerzita Pardubice

Dvě poznámky ke vztahu pevnostních staveb a lidové architektury

Mezi typologickými druhy tradičních vesnických staveb zaujímaly zvláštní místo sýpky, a to především svými z funkce vyplývajícími znaky – pevnou a co možná ohnivzdornou stavbou, častým věžovitým charakterem, jednoduchými šterbinovými otvory, někdy i aktivním předstupováním před linii hrazení usedlosti, vnitřním závorovým zajišťováním i umísťováním tajných úkrytů. Tyto stavební znaky posouvají takto budované sýpky mezi stavby útočištného charakteru, blízké historickým stavbám pevnostního typu.

Druhou, časově i metodicky zcela odlišnou možnost sledování vzájemného vztahu pevnostních staveb a lidové architektury poskytlo budování pevnostních měst ve 2. polovině 18. století. Tato situace, resp. stavbami pevností vynucené přemísťování několika vesnic, vyvolalo erární odbornou činnost z oblasti urbanistického a architektonického projektování vesnické zástavby. Dochované materiály pro tyto akce jsou nepochybně mimořádně zajímavé jak pro poznání sociální skladby zástavby na tehdejší české vesnici, tak pro vědomí síly typologických a konstrukčních principů, jimiž se od středověku řídila tradiční vesnická výstavba.

Mgr. Karel Kučera, Praha

Vietnamská bastionová fortifikační škola

Bastionové fortifikace prošly od prvotních středomořských pokusů až po složité projekty *Mézièreské školy* dlouhým a pestrým vývojem. Tento původně evropský fortifikační systém se rozšířil téměř do celého světa. Jen málo kde byl ale využit neevropskými etniky. Jednou z mála výjimek byla oblast Dálného východu a jihovýchodní Asie. Prostřednictvím francouzských fortifikačních inženýrů se systém dostal rovněž na území vietnamského císařství, kde se v rámci budování pevnostní sítě specificky proměnil vlivem tradičních fortifikačních myšlenek sinovietnamské architektury.

Vietnamská fortifikační škola se zřejmě nejvíce myšlenkově vzdálila výchozím evropským principům, zejména díky vlivu tradičního umění geomantie a také díky používanému materiálu – lateritické durykrustě.

Ing. arch. Jan Falta, Magistrát města Hradec Králové

Zánik královéhradecké pevnosti v dokumentech

Pokus na vybraných jednotlivých příkladech dokumentovat zánik královéhradecké pevnosti, vztah města a úřadů k pevnostním objektům a prostorům, které pevnost zaujímal.

Sekce opevnění 20. století

Předsedající: Mgr. Jan Čížek

Mgr. Pavel Kodera, Ph.D., Národní technické muzeum

„... jediné tys útočiště naše“. Proměny refugiální funkce cisterciáckého kláštera v Plasích.

Příspěvek poskytne stručný přehled vývoje fortifikace plaského kláštera od středověku s důrazem na poslední etapu útočištné funkce památky – přeměnu barokních opatských sklepů na „stálý úkryt“ Krajského národního výboru Západočeského kraje v r. 1963. Z dobové dokumentace vyplývá, že toto řešení nemělo ve své době obdoby a jednalo se o první pokus maskovat „velitelský kryt“ civilní obrany významnou stavební památkou. Můžeme se domnívat, že situování krytu, budovaného pod krycím označením „sklad 53“, pod bývalou barokní prelaturu bylo reakcí na „Haagskou úmluvu na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu“ z roku 1954, která měla mj. zajistit významným památkám bojovou imunitu v době války. Kryt se dochoval dodnes ve značné autenticitě.

Ivan Fuksa, KVH Náchod

Srovnání předválečného opevnění u nás a ve světě

Příspěvek se bude zabývat podobností Maginotovy linie a předválečného československého opevnění. Bude popsána vlastní vývojová cesta československého opevnění, která se stala vzorem pro výstavbu opevnění v dalších evropských státech. V příspěvku bude srovnáno československé opevnění a opevnění v bývalé Jugoslávii, v Rumunsku, ve Švédsku, v Polsku a v Rusku, kdy budou akcentovány prvky, které vyšly z čs. opevnění.

Pavel Holzknicht, Občanské sdružení Stachelberg

Výstavba tvrzi čs. opevnění 1935 -1938 s přihlédnutím ke tvrzi Stachelberg

Příspěvek se pokusí nastínit výstavbu tvrzi v celostátním měřítku a to hlavně po stavební stránce s tím, že pokud to bude možné, bude využívat přímých příkladů na tvrzi Stachelberg.

Ivan Fuksa, KVH Náchod

Opevnění v náchodském údolí 1936 – 1938

Příspěvek ukáže vývoj a výstavbu opevnění z let 1936 – 1938 v náchodském údolí z pohledu tří změn opevňovacího plánu v Československu, které významně zasáhly do stavby opevnění jak v typech, tak budovaných objektů, tak, tak v celkové koncepci jejich stavby. V příspěvku bude představena stavba opevnění v dané oblasti od prvního vybudovaného objektu z roku 1936 až do zastavení opevňovacích prací na konci září 1938. Důraz bude kladen především na způsob, jakým se projektanti opevnění vypořádali se spojením koncepce stavby objektů lehkého a těžkého opevnění v náchodském údolí do jednoho celku.

Bude vysvětleno, proč patří opevnění popisované oblasti mezi jeden z nejlépe opevněných úseků československého opevnění z let 1935 – 1938 a proč bylo jako první budované opevnění na dně údolí.

Mgr. Jan Čížek, SOkA Náchod - Martin Thér, KVH Náchod

Zvláštní zařízení z let 1936 – 1937 na komunikacích severovýchodních Čech

Příspěvek se týká donedávna opomíjené formy mnohostranných příprav na obranu Československé republiky ve 30. letech 20. století – výstavby zvláštních technických zařízení na hranicích v předpolí současně budované linie stálého opevnění. Objekty zvláštních zařízení tvořily především stálé překážky uzavírající všechny významnější přeshraniční komunikace. Účelem těchto objektů bylo ztížit nepřátelským jednotkám překročení hranice a zamezit také možnosti překvapení její ostrahy. Budování stálých zařízení se opíralo o zákon o obraně státu z roku 1936 a patřilo k nim mj. přehrazení cest závorami (i s výhybným

zařízením) a trvalé uzavření komunikací buď uzávěrami ze svisle zabetonovaných nebo zaberaněných kolejnic nebo příkopy. Budování těchto objektů proběhlo ve dvou etapách v letech 1936 a 1937 a stavěly je jednotlivé okresní úřady prostřednictvím civilních firem. V příspěvku bude charakterizována výstavba těchto objektů na území bývalých okresů Trutnov, Broumov, Náchod, Nové Město nad Metují a Žamberk a dále vyhodnocení současného terénního průzkumu včetně metodiky.